

TIJDSCHRIFT VOOR INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
= EN WETENSCHAPPEN =

1930

DEEL LXX — AFLEVERING 1

ALLE STUKKEN, DE REDACTIE BETREFFENDE, TE ZENDEN AAN:
DR. G. W. J. DREWES, KRAMATLAAN 6 — WELTEVREDEN

Enkele Ethnographische Mededeelingen over de Mamasa-Toradja's *).

1. De offerspreuken voor de Rijstgodin.

Onder de goden der Mamasa-Toradja's neemt de godin van de rijst, Totibojong genaamd, een voorname plaats in.

Volgens de opvatting van den Toradja moet de rijstgodin een vrouw zijn, die zich vestigde in een vijver van den Karoea, een berg in de streek van Bitoeang (Onderafdeeling Rante-Pao-Makale). In dien vijver moet naar men zegt, maar aldoor rijst groeien.

Anderen beweren, dat haar verblijfplaats te vinden is in den benedenloop der hier bekende groote rivieren. Daar zij de rijstgodin is, zegt men dat de sawah's mede haar verblijfplaatsen zijn. Aan deze godin wordt nu jaarlijks op bepaalde tijden geofferd, door het slachten van varkens of kippen.

De personen die in direct verband staan met deze offers zijn :

1. Toma'kada.
2. So'bok.
3. Toma'piso.

*) Ondervolgende bijdrage werd ontvangen van Ds. A. BIRKER, Zending der Chr. Gereformeerde Kerk te Mamasa (Midden-Celebes), die ze uit Maleische opstellen van zijn goeroes in het Nederlandsch overbracht. Het stukje over de Offerspreuken voor de Rijstgodin is geschreven door den landbouwopzichter K. Doengga, dat over het oogstfeest te Pana door den ziekenverpleger-ouderling A. D. Porwalla, en dat over het huwelijk door den Evangelist P. Pattikaybatu. Red.

Toma'kada beteekent: degene die spreekt, die over alles te zeggen heeft, aan wien men dus moet gehoorzamen. Hij is degene die de adat in handen heeft.

Inzake den rijstbouw is de Toma'kada (nu ook wel Hadat genaamd) ook hoofdpersoon. Hij wordt in deze aangelegenheid bijgestaan door den So'bok en deze laatste weer door den Toma'piso.

De So'bok is degene die direct in aanraking staat met de rijstgodin. Hij regelt het padi-jaar, hij zorgt voor den goeden gang van den rijstbouw, vanaf het onspitten van den grond tot aan het opschuren van de geoogste padi.

Aan zijn verbodsbepalingen (pemali's) heeft zich iedereen in de kampoeng te houden.

Het offeren aan de rijstgodin heeft verscheiden keeren plaats en wel beginnende met het schoonmaken der monding van de hoofdwatcrleiding (de aftap) totdat de rijst voor het eerst uit de schuur gehaald wordt om gegeten te worden.

De helper van den So'bok is de Toma'piso. Zijn naam beteekent: degene die het mes vasthoudt (To is mensch, ma' beteekent dragende of hebbende, en piso is mes), dus de slachter.

Het eerste offerdier dat geslacht wordt door den Toma'piso is een varken. Dat slachten heeft plaats op den dag dat men met het schoonmaken van de hoofdwatcrleiding begint.

De ambten van Toma'kada, So'bok en Toma'piso zijn alleen erfelijk van vader op zoon en kunnen niet aan anderen worden overgedragen.

Zonals gezegd wordt het eerste varken geslacht bij de monding (aftap) van de hoofdwatcrleiding, die het water naar de sawah zal moeten voeren.

Het doel van dit offer is, dat het toe te voeren water, zich mengende met den bouwgrond, de padi goed zal doen groeien, en men bij het bewerken der sawah's niet ziek zal worden.

Bij het slachten van dit varken prevelt de Toma'piso enkele gebeden en wel:

1. Iko bati'na ko to ma'koeli lendong :
2. Singki'na toma'amba masapi,
3. Malin manii ilan penawammoe
4. la anna laji kattoo bambu kollomoe
5. La di abesan ko Saloe, la disadangan palempang
6. La di patama oema, anna mapija pare dijo maji
7. Anna masakke batana taoe.

Dit beteekent :

1. Gij afkomstig van een familie met een gladde huid,
2. Familie van een paling,
3. Mocht gij het niet weten,
4. Indien Uw hals wordt afgesneden,
5. Gij dient om het water af te tappen, om de hoofd-leiding van een monding te voorzien,
6. Om de sawah te bevoeien, opdat er de padi goed groeie,
7. En opdat men niet ziek zal worden.

De eerste vier regels worden altijd gezegd bij het slachten van een varken. Dit zijn vleierende woorden tot het varken zelf gesproken, want volgens het geloof der Toradja's hebben deze beesten een geest, en deze geest moet straks aan de goden (aan wie geofferd wordt) gaan vertellen, met welk doel hij verwijderd is van zijn lichaam, in dit geval dus aan de rijstgodin.

Zoodra nu het water in de sawah komt, wordt weer een varken geslacht door den Toma'piso, nu op de plaats waar het water de sawah binnenvloeit.

Zijn woorden zijn dan :

Iko bati'nako ma'koeli lendong enz. enz. tot en met 4 en verder :

5. Ladi patibocrasanko tinde palembang
6. Aka la dipatama oema, angenanna Totibojong
7. Anna mapija alanna
8. Anna keden dandanan tampo
9. Tasoso pa'batoe-batoean

10. Anna di allian ewanan, diallian tedong
11. Anna masake taoe oempeandei isanna.

Dit beteekent :

1 tot en met 4 als hierboven en daarna het eigenlijke doel :

5. Om dit water te laten uitstorten
6. Om het naar de sawah's te voeren, de plaats van de Totibojong
7. Opdat zij veel zullen voortbrengen
8. Opdat er meer hoopen rijst komen
9. Opdat er niet minder zullen komen
10. En om er bezittingen van te koopen (meestal goud en kleeren), om er karbouwen voor te koopen
11. En opdat men gezond blijve bij het eten der vruchten.

Van dit varken krijgt de So'bok het schouderblad met het vleesch dat daaraan zit om te eten. Dan beginnen zijn verbodsbepalingen.

Indien nu het water over de sawah's gevloeid is, begint de So'bok zijn sawah te bewerken. Hiervoor slacht hij een kip in de keuken van zijn huis met de woorden :

1. Iko bati'na toma'hoeloe tinggi
2. Singki'na toma'kanoekoe diarroe
3. To dipokatonan bongi, to di patanda masiang
4. Malin manij ilan penawammoe
5. Matoembari anna dirande ra'boelawammoe
6. Lakoepatama ko tinde dapo'
7. La oemtosok na'inde litak
8. La koepandean nene ilalan dapo'
9. La oemtoje na' pairan pa'totibojongan
10. Natojenne tapanallang pairanna pa'totibojongan
11. Natoje talasoesoe batoean, anna masakke batangko.

Dit beteekent :

1. Gij familie van degene met mooie veeren
2. Afkomstig van dengene met gespleten nagels
3. Degene die den nacht en de dag bepaalt

4. Mocht gij dit niet weten
5. Indien Uw bloed gevloeid is
6. Ik breng je binnen dezen haard
7. Ik wil den grond nu ompspitten
8. Ik wil je de grootmoeder in den haard ten eten geven
9. Ik wil de diensten volgen der Totibojong
10. Deze mogen niet geschonden worden (b.v. door echtscheidlingen)
11. Deze mogen niet geschonden worden (b.v. door het branden van jong of groen hout).

De regels 1 tot en met 5 zijn weer de aanspraak aan de ziel van de kip zelf en van 6 tot 11 geven weer het doel van de offerande.

Pas wanneer de So'bok is begonnen zijn sawah te bewerken, mogen de andere menschen volgen. Iedereen mag nu ook een kip voor zich zelf slachten, omdat hij ook zijn sawah's gaat bewerken. Ook de andere menschen gebruiken dan dezelfde woorden.

Zoo is dan de sawah-bewerking begonnen.

Zoolang nu de padi te velde staat bestaan er verbodsbepalingen (pemali's) van den So'bok, b.v.

1. niet trouwen of scheiden
2. geen ruzie zoeken
3. niet werken in de tuinen of sawah's als er een doode is
4. geen (groen)hout kappen en branden opdat de padi niet zal sterven en verdorren, enz. enz.

Indien iemand de pemali's overtreedt wordt hij beboet door den hadat. Deze boete bestaat uit een varken. Iedereen in de kampoeng krijgt een stukje van het vleesch van dat varken. Dat varken wordt geofferd aan de Totibojong als verzoening.

De woorden die erbij gezegd worden zijn:

- 1 tot en met 4 zie boven de gewone vlei-woorden tot het varken;
5. Laji ramboesan ko inde langi
6. Inde pasalana taoe

7. Talana potikanna totibojong
8. Talana potiantak tala mesisi boekoemmoe
9. Tala melolongi raramoe.

Dit beteekent :

5. Gij dient om den hemel te berooken
6. De schuld van deze persoon
7. Mag de Totibojong niet doen schrikken
8. Mag haar niet doen boos worden en de beenderen zullen bij het eten niet blijven haken (in de keel).
9. Jouw bloed zal geen ziekte veroorzaken.

Indien nu de padi gerijpt is slacht men op de sawah een kip (iedereen) als dank aan de godin.

De woorden hierbij gebruikt zijn, na het uitspreken van de gewone vleiwoorden tot de kip :

1. Lakoetoenoeko mangkoela-koelai
2. Aka la oempopa'mesa nak parekoe
3. Anna makoela' dijoniagi, tasoso alanna.

Dit beteekent:

1. Ik slacht je om te bedanken
2. Omdat ik mijn padi wil verzamelen
3. Opdat er veel en niet minder komen zal.

Indien nu de padi geoogst is, en naar de schuren wordt gebracht, om opgeborgen te worden, slacht men een kip bij zijn schuur.

De woorden, daarbij gebruikt zijn:

Eerst de vleiwoorden tot de kip en dan het doel:

1. La koetoenoe kote mangkoja
2. Anna langgan ma'ponno alana
3. Anna mala'bi kamoeranna
4. Diande saje lako, anna masakke lambi' salako-lakona.

Dit beteekent:

1. Ik slacht je om de padi op te bergen
2. Opdat de schuur vol worde.

3. En opdat er overvloed zij (meer dan de schuur bergen kan)
4. Opdat het gegeten worde met gezondheid tot in eeuwigheid.

Het openmaken van een schuurdeur mag alleen door een vrouw geschieden, telkens als er padi uitgehaald wordt om gestampt te worden.

Bij het eerste openmaken van de schuur wordt er een kip geslacht. De woorden hierbij gesproken zijn, na de gewone aanspraak:

1. La koe toenoeko ma'toengka
2. Anna manda' ditingkan, lambi salako-lakona
3. Kiande masakke-masakke.

Dat beteekent:

1. Ik slacht U om de schuur open te maken
2. En opdat de padi bij het halen goedblijft tot in lange tijden
3. Door ons gegeten, terwijl wij gezond blijven.

Hiermede is de bediening van de Totibojong afge-
loopen om in het volgend seizoen weer te beginnen.

2. Een oogstfeest te Pana (Mamasa).

Zoolang we te Pana waren was er een feest in kam-
poeng Panara en Balatagi. Volgens het verhaal van
den goeroe werd dit feest al gehouden sedert de maand
Januari en trok men van de eene kampoeng naar de
andere. Dit feest wordt genoemd *Menjanji pare*, d.w.z.
rijstzang.

Het wezen van dit feest is om aan de dewata's een
zegen te vragen over de rijstooft, opdat ze veel vrucht
zullen krijgen. Zij die het feest organiseeren doen dit
om geëerd te worden, opdat hun naam in het rond
zal worden geprezen.

Maar het einde van dit feest is verderfelijk, want alle dingen die het geluk van den mensch kunnen bederven, worden tijdens dit feest bedreven. Het feest werd bijgewoond door jongens en meisjes, mannen en vrouwen tot schoolkinderen toe, die waren samengestroomd van heinde en ver van Tandoeng en Manipi, van Toepang en Oeloesaloe, van Nossou en zelfs uit Makale-Rante-Pao en andere plaatsen. Al is het weer minder mooi, of zelfs al daalt een stroomende regen neer, de menschen laten zich daardoor niet afschrikken om dit feest bij te wonen.

Onder weg beginnen ze al te zingen bij beurten, totdat ze de plaats van het feest hebben bereikt. Op de feestplaats aangekomen gaan de mannen en vrouwen *Parodo*, d.w.z. een beurtzang aanheffen.

Al deze zangen roepen de zinnelijkheid wakker, zoodat men, gedreven door de oplaaierende hartstochten, zich onbeschaamd aan sexueelen omgang overgeeft.

Ik laat hieronder als voorbeeld een paar van die zangen volgen:

Mannen:

La'ni'rodito'kan indo'ki
La'sinaja-maja kan.

Komt laat ons heden zingen
Een lied met gansch ons hart.

Vrouwen:

Beleke-beleke pole
Sioendoek pa'porai

Komaan ja wij doen mee
Ons hart is een met U!

Mannen:

Roen tekka kan mienono
Sikkolo'la ma'indo'kan

Dit is een dag van groote vreugd
Wij vonden, die ons antwoordt

Vrouwen:

Innang ja mo toö
Ana inde te'na!

Dat is hier zoo gewoonte
Zoo is hier onze aard.

Mannen:

Sengan sin kenang indo
Lolong minak kudanna

Ja vrouwtjes weten wel te spreken
Met woordkens heel roet.

Vrouwen:

La'ma'umbe mo'kan doeka
La'mamanan moeane

Neeu gij mannen, zoo is 't niet
Maar wij wachten nu op U!

Mannen :

Mo'ka tongan ko'ma'ambe
Bem'mi mai sappa'moeWilt gij niet zijn een oude man
Breng dan hier je sirihtasch!

Vrouwen :

Ki'sorong sorong ma'in
Ki'padiang riwa'ammoeWe zijn hier slechts gekomen
Om te liggen in jullie armen.

Mannen :

Messa sappa mi'ki'kita
Messa koko'an sep'poeEen van hart en een van zin
Zijn we thans geworden.

Vrouwen :

Beleke beleke pole
Sioendoek pa'poraiKomaan ja wij doen mee
ons hart is een met U!

Mannen :

Ta'pasitoeka dodo'ta
Ta'pasitoeka ewanangLaat ons ten teeken daarvan
Verwuis'ten kleet en geld!

Vrouwen :

Sere dodo te dodo'ki
Tang'laude ma'ambeMijn kleet is vuil, hoe zou ik dan
U thans kunnen behagen?

Mannen :

Inang si'ande mo'ra toli
Anak inde te'lieoGij zijt het slechts die thans
mijn hart behagen kunt!

Vrouwen :

'Tnok koran pi ma pangan
Ain ande sambakoKom dan zitten en eet met ons
Pinang en tembaco.

Mannen :

Pa'pekam be mi limam'moe
Aki bengan ko panganDoe je hand maar open
Ik zal je pinang geven.

Vrouwen :

Ta'siloang-loeang pangan
Kela tonton inawan'moeDat is wat ik steeds zou wiffen
Als je hart is trouw aan mij.

Mannen :

Mn'ng'ka tongan ko'mo'ambe
Kapoerakkan panganmoeGoed dan laat ons samen
Eten tot de pinang op is.

Vrouwen :

Ki'sorongani kami seppa
Ka'ko' ambe malolli.We geven onze sirihtasch
Aan mannen die ons minnen.

Mannen:

Make ta'tondong mo laü Thans gaan we ons verbergen
Oeraoenan kalera Waar 't eenzaam is en stil.

Vrouwen:

Dolo mi' ki matin Gaan jullie maar vooruit
Akki toeroe boko'moe Wij komen achteraan.

Mannen:

Mnj mai pa ko' tiri Kom wat dichtcr dichtcr bij
Atta maiade-juide En laat ons wat gaan kussen.

Vrouwen:

Lobang-lobangna kan nenan Maak eerst een plaatsje voor ons klaar
Aki laß mo matin Opdat wij kunnen komen.

Na deze beurtzang mag iedere man en iedere vrouw nemen die hij of zij wil hebben en gaan waarheen men zelf wil, terwijl ze met elkander zingen:

Rio rio sipamanda Gegroet gegroet gij allen
Anggana in'ma'tondok Die in de kampoeng achterblijft.

Sommigen gaan boven op den berg, anderen kruipen in een huis, sommigen verbergen zich in een wachthuisje bij de sawah, anderen zoeken een overstekende steen langs den weg, terwijl de rest in het gras of onder een rijstschuur gelegenheid zoekt om den hijslaap uit te oefenen.

Zooals ik boven reeds aanduidde zijn het niet slechts jongemenschcn die hier aan mee doen, maar ook ouderen, menschen die al lang getrouwd zijn, ook zijn er kinderen bij tegenwoordig. Dit feest, of liever zijn gevolgen, is verderfelijk voor het Toradja-volk en zijn leven in het algemeen.

3. Iets over het huwelijk bij de Mamasa-Toradja's.

Evenals een huis rust op zijn fundament zoo rust de samenleving der Toradja's op enkele grondwetten, die in zijn taal den naam dragen van *Boekoena litak*, d.w.z. de steunpilaren van het land.

Die grondwetten rusten weer op onderlinge samspreking die in hun taal genoemd wordt: *Pelentengan randangan poedok*. Die onderlinge samspreking heeft plaats tusschen menschen die eerbaar en zedig zijn, die schaamte hebben en vreezen.

De vergadering van deze menschen heet *Kada ada'*, en bestaat uit twee soorten nl. *To'ma ada* en *Todiada'l*.

De *kada ada'* staat onder bescherming van Gods macht, en heeft plaats met Zijn wil, *Namesa Dewata*.

Hoewel in den tegenwoordigen tijd, in de verschillende stammen der Toradja's de adatgebruiken zeer verschillend zijn doordat de stammen in den loop der tijden ieder hun eigen weg gingen, toch zijn de stammen één wat betreft de grondwetten van de adat, welke grondwetten overal nog leven en niet veranderen.

Om die grondwetten op te sporen, dienen we de oorsprongen na te speuren welke we in ieder onderdeel van de adat weer kunnen terugvinden.

Toen het aantal menschen in het Toradjaland toenam, werden de gedachten ook meer verdeeld, werd de wijs van het lied van de adat wel eens anders gezongen, en dat werd ook goedgevonden als de grondzuilen maar bleven staan, en de grondwet of Boekoena litak maar niet werd aangetast, want wanneer de grondwet zou worden aangetast dan zou de adat gelijk worden aan een koffieboom welks wortels verrot waren.

Zoo willen we thans nagaan waar in de Toradja-adat de oorsprongen van de huwelijksgebruiken liggen.

Men spreekt hier van: *Basse Petambenan*. *Basse* beteekent testament, oorsprong of grondregel, *Petambenan* beteekent huwelijk, dus *Basse Petambenan* beteekent de grondregels of het testament van het huwelijk.

De *Basse Petambenan* luidt als volgt:

Ditassoc labo ana'to makambi rokko tangana Limbong oempadadi „kapoerangan pangan” oempaombo „ibaran boea tasak”.

Kendek langan lolona „kapoeran pangan” pati lako pendaoennanna. Dadimi „Basse Petambenan” langan

tangana langi ombomi „pandan perakasan” roko sapanan boera”.

Kasallemi boettoe rengena „basse petambenan” maindenmi tondon saririna pandan perakasan „Tangditekai kalo, tang dilambanni mata oea!”.

„Lanapokendek lompona padang”, „lanapomembea-roepa taoe”.

Dat beteekent: Het kind van den herder (van den man die macht heeft, dus de hemelheer) om naar de aarde af te dalen en zich te verloven met een dochter der menschen. Dit wordt toegestaan opdat het testament des huwelijks afdale van den hemel naar de aarde. Hoe groot en vast is dit huwelijk. Het is streng verboden het te verbreken opdat er zegen zij op de aarde en opdat de mensch vermenigvuldige, en vruchtbaar zij.

De voornaamste dingen die strijden tegen deze grondwet zijn:

- a. Pemali oempasirampean to mapenawa anak d.w.z. het is verboden menschen te huwen wier hart en gedachten nog zijn als een kind.
- b. Pemali bajock, d. w. z. het is verboden meer dan een vrouw te hebben.
- c. Atang (pekali) mepasisarak d.w.z. slechts de dood kan de gehuwden doen scheiden.
- d. Pemali baine oembawa dapo' d.w.z. de vrouw mag niet regeeren in huis.
- e. Pemali lao mentimoea lako tomatocatan, battoe sadodoranna, d.w.z. : Als er soesah is in Uw huis moogt ge niet naar Uw familie loopen.
- f. Taemala dipasilambanan appa' randanna pemali, d. w. z. de vier hoofdzaken van de adat moogt ge niet aantasten.

De vier hoofdzaken van de adat zijn:

1. Pa'banne taoean.
2. Pabisoean.

3. Patotibojongan.

4. Patomatean.

Hier wordt alleen gehandeld over:

Pa'banne taoean. Het huwelijk.

Het woord Pa'banne taoean komt van

Banne, dat beteekent zaad,

taoe, dat beteekent mensch,

Pa', dat beteekent . . . die doet ontstaan.

Pa'banne taoean beteekent dus datgene wat het zaad des menschen doet ontstaan, dus het huwelijk. Pa'banne taoean nu is een van de vier hierboven genoemde hoofdzaken van de Toradja-adat.

Pa'banne taoean kunnen we weer verdeelen in vier hoofdzaken, nl.

I. Kapoeran pangan d.w.z. de verloving;

II. Masomba d.w.z. het trouwen;

III. Madapo' d.w.z. het huisgezin;

IV. Kianak d.w.z. zwangerschap en bevalling.

I. *Kapoeran pangan. De Verloving.*

Er zijn verschillende manieren van verloven en wel:

a. Lasiala.

b. Sitoemai.

c. Siboeroe.

d. Sirampai.

e. Sikading.

Alleen Lasiala is volgens de regels van het Pa'banne taoean, de andere zijn afwijkende vormen.

a. Lasiala.

Lasiala is de verloving die ontstaat volgens den wensch van den jongeling en de jongedochter, met medeweten van de wederzijdsche ouders en volgens den wensch der goden. Dit is de oorspronkelijke wijze van verloven.

Dat gaat als volgt:

Deze verloving ontstaat doordat de jongeling, die wenscht te verloven met een jongedochter, naar die jongedochter toe gaat met een mandje sirih, om haar het geheim van zijn hart duidelijk te maken, dat hij met haar wil verloven (*lasiala*).

Neemt het meisje de sirih in ontvangst dan is dat een teeken, dat ze op het verzoek van den jongeman ingaat en hem gunstig gezind is. Wil ze echter de sirih niet ontvangen en geeft ze hem de sirih onaangeroerd terug, dan is dat een teeken, dat ze hem niet wil. Het gebeurt ook, dat het meisje de sirih een poosje in bewaring neemt. Dat is een teeken dat ze het voorstel tot verloven eerst nog eens overdenken wil. Wordt de sirih niet teruggegeven maar door het meisje bewaard, dan is dat een teeken van liefdesverband tusschen die twee. Hoewel dit liefdesverband tusschen een jongen en meisje bestaat zijn ze toch maloe en vreezen ze ervoor elkaar te ontmoeten. Ontmoeten ze elkaar in het geheim, dan passen ze op, dat het door niemand wordt gezien.

Is de tijd ervoor gekomen, dan wordt de overeenkomst tusschen den jongen en het meisje aan de wederzijdsche moeders medegedeeld. Het is *pemali* (verboden), het eerst aan den vader mee te deelen. Natuurlijk vertelt de moeder het in hetgeheim wel aan den vader maar deze houdt zich dan alsof hij van niets afweet.

Vanaf dat oogenblik beginnen de ouders acht te slaan op de gedragingen van hun aanstaande schoonzoon of schoondochter en beginnen hun eigen kind te onderwijzen in de regels van het huishouden.

Wanneer volgens het oordeel van den vader zijn a.s. schoonkind waardig is te trouwen met zijn eigen kind, dan gaan de ouders er over denken om de *pinang* gereed te maken (*Meoesi*). Het *Meoesi* zal hieronder verder worden behandeld.

b. *Sitoemai*.

Sitoemai is de verloving tusschen een jongen en een meisje die tot stand gebracht wordt door de weder-

zijdsche ouders, zonder medeweten van de jongelui zelf. Het doel is vaak dat de ouders rijkdom zoeken, of graag in den hoogen stand blijven of vriendschap willen bewijzen. Deze verloving komt in den regel tot stand wanneer de kinderen nog jong zijn. Maar het komt heel vaak voor, dat wanneer de kinderen den huwbaren leeftijd bereikt hebben, ze den wensch der ouders niet willen volgen. Vaak ook worden de kinderen gewoonweg gedwongen den wensch der ouders te volgen. Deze verloving verwoest de grondslagen van het Pa'banne taoean.

c. Siboeroe.

Siboeroe of Sisompo is de verloving tusschen twee jongelui zonder goedkeuring of liever tegen den wensch der ouders in. Deze verloving is vaak oorzaak van allerlei ellende, strijd, vechtpartijen enz. en doet de eerbied voor de ouders afbreuk als de jongen het meisje gaat schaken. Maar indien deze verloving uitloopt op iets goeds, d.w.z. wanneer de verloofden het samen goed hebben en voorspoed en vrede, dan krijgen ze toch later wel hun wensch om te trouwen. Deze verloving komt zelden voor.

d. Sirampai.

Dit is de verloving tusschen menschen die reeds een huisgezin hebben. Als b.v. een getrouwde man verliefd is op een getrouwde vrouw, of als een getrouwde vrouw het met een getrouwde man wil aanleggen, of als een meisje wil gaan met een getrouwde man of een jongeling zijn oogen gericht heeft op een getrouwde vrouw.

Deze verloving brengt veel ellende en loopt meestal uit op doodslag. Wanneer de twee partijen willen trouwen moeten ze eerst een zekere straf ondergaan, waarover straks gehandeld zal worden in het hoofdstuk over het huisgezin.

Deze manier van trouwen komt niet veel voor.

e. Sikading.

Deze manier van verloven is de slechtste van alle omdat ze geschiedt zonder gedachten over huwelijk. Dit is gewoon hoererij.

Er zijn vrouwen die er vele mannen op na houden en mannen die het met vele vrouwen houden, zonder getrouwd te zijn. Dit geschiedt meestal langs een weg van vele toespelingen, minneliedjes en minnarijen. Waar veel mannen bijeen zijn die zulke minneliedjes zingen, daar viert sikading hoogtij. En waar sikading hoogtij viert daar wordt het huwelijksleven verwoest, daar worden de huisgezinnen verbroken en het einde is een leven als der dieren, zonder schaamte.

Vele ziekten vinden haar oorsprong in Sikading, de vruchtbaarheid vermindert, terwijl er veel *Keboelle* (verborgen zwangerschap) met een ellendige nasleep uit voortkomt.

Het is gewoonte in Mamasa, dat wanneer men zwanger wordt buiten het huwelijk en zonder behoorlijke verloving, de *To'makada* (adathoofd) wordt geroepen om die zaak te onderzoeken. Blijkt de zwangerschap werkelijk te bestaan, dan zoekt hij een uitweg. Hij informeert nl. of er iemand in de kampoeng is die graag een kind wil hebben, b.v. een getrouwde man en vrouw wier huwelijk kinderloos is, maar die wel graag kinderen zouden willen krijgen. Die kinderlooze vrouw neemt dan de schande op zich en ontvangt het kind wanneer het geboren wordt.

Wanneer *Keboelle* (buitenechtelijke zwangerschap) plaats vindt doordat een ongetrouwde man het gehouden heeft met een ongetrouwde vrouw zijn ze gedwongen om te trouwen. Wanneer de twee die het met elkaar gehouden hebben, dicht in de familie zijn, dan zijn alle kampoengmensen zeer boos, en wordt onmiddellijk een varken geslacht, dat speciaal voor zulke doeleinden wordt gehouden. Ook al behoort dat varken niet aan den man die het misdrijf beging,

wordt het geslacht en dan moet hij het betalen. Dit varken wordt geslacht om de zonde te bekennen aan de goden, in dit geval *Ramboei langi* genaamd.

II. *Masomba, het trouwen.*

De opeenvolgende plechtigheden bij een huwelijk laten zich als volgt verdeelen:

- a. Meoesi het huwelijksaanzoek.
- b. Silindo het gesprek tusschen de twee partijen.
- c. Bisara somba het vaststellen van den bruid[schat.
- d. Sapa lolo, dipaboewani, sisaboe of Pande dewata [de huwelijksbevestiging.
- e. Beramai²an de feestmaaltijd met vermakelij[heden.

a. Meoesi, het huwelijksaanzoek.

Het is verboden (pemali) dat de jongeman zelf naar de familie van het meisje gaat om haar te vragen, om te trouwen. Dat wordt gedaan door een familielid van den man, die den naam draagt van *Soeroh*. (Deze naam komt vooral voor in het ressort Bambang.) De soeroh nu draagt een ring naar de familie van het meisje en doet mededeeling van het aanzoek van zijn lastgever.

Dan gaat de vader van het meisje te rade met de heele familie, en vraagt ook de meening van het meisje zelf. Wanneer het meisje zelf wel wil, maar een der familieleden heeft sterk bezwaar tegen het huwelijk, dan kan het niet doorgaan.

Drie dagen na het brengen van den ring komt de soeroh weer terug en brengt een kip. Die kip wordt geslacht. Uit de manier waarop het bloed van de geslachte kip op den grond valt wordt de wensch der goden getoetst. Het is de Tomakada, die de kip vasthoudt en uit het vallen van het bloed de wensch der goden leest. Hij houdt de kip in zijn handen voor zich. Valt het bloed naar hem toe of van hem af, dan is dat een gunstig teeken, maar valt het links of rechts

dan is dat een ongunstig teeken. Is er sprake van een gedwongen huwelijk, dan gaat het toch wel door, al is de wensch der goden andersom, maar dan gelooft men, dat het geen gelukkig huwelijk zal worden.

Wordt het huwelijk tegengehouden door een familielid, dan laat de jongeman nog een kip brengen om vergeving te vragen over zijn vergrijp, als het klein is. Heeft hij een groot kwaad gedaan dan laat hij een varken brengen om vergeving te vragen.

In Bambang is het gewoonte dat na het meoesi nog een jaar wordt gewacht voor het huwelijk wordt gesloten. Dit tijdperk wordt dan benut door de familie van het meisje om den jongeman wat beter te leeren kennen. Heeft het meoesi plaats gehad dan heet de verhouding tusschen de twee partijen *Sitore*, dat wil dus zeggen een verloving die reeds publiek gemaakt is. Er is nu geen bezwaar meer tegen, dat de jongelui elkaar bezoeken om over de toekomst van hun huwelijk te spreken. Tegenwoordig wachten de meesten echter niet zoo lang meer. Als het meoesi heeft plaats gehad dan blijven ze direct bij elkaar en leven als man en vrouw.

Het gebeurt ook wel dat na het meoesi de verhouding toch nog verbroken wordt, als er iets tusschenbeiden komt, b.v. wanneer de jongeman tusschentijds zin krijgt in een ander meisje, of wanneer het meisje het houdt met een anderen man. Komt er niets tusschenbeiden dan wordt de verhouding verder bevestigd door de volgende plechtigheid:

b. *Sifindo*. Het gesprek tusschen de twee partijen.

Dit gesprek wordt gevoerd door twee Tomakada's (adathoofden) die de beide partijen vertegenwoordigen.

Dit is een gebeurtenis van belang, die bijgewoond wordt door honderden menschen, grooten en kleinen, jongen en ouden, die toestroomen om het schouwspel te zien en de samenspraak te hooren. Het gaat als volgt:

Reeds enkele dagen voordat de plechtigheid zal plaats vinden, verzamelt de jongeman zijn familie om er over te spreken hoe ze den bruidsschat zullen bijeenbrengen, en om een Tomakada uit te zoeken, want het moet een man zijn die vlug van tong is, aangenaam kan spreken en goed op de hoogte is van de oude gewoonten, immers op den dag van het *Silindo* zal hij de familie van den jongeman bij de familie van de vrouw moeten vertegenwoordigen, zal hij de twee partijen in een goede stemming moeten brengen door zijn woord, zal hij op eventueele vragen van de familie van het meisje vlot moeten antwoorden.

Kan hij onder zijn eigen familie of in zijn eigen kampoeng geen Tomakada vinden, die aan die hooge eischen voldoet, dan gaat hij op stap om er elders een te zoeken, die befaamd is door zijn welsprekendheid en kennis.

Is alles gereed dan gaat het in optocht naar het huis van de bruid.

Ondertusschen heeft de familie van de bruid zich op dezelfde wijze klaar gemaakt. Ook zij hebben een welbespraakte Tomakada uitgezocht en verder is gereed gemaakt: rijst, varkens, kippen enz. om de familie van den bruidegom feestelijk te kunnen onthalen.

Komt de familie van den bruidegom bij het huis van de bruid, dan nemen ze plaats onder de rijstschuur voor haar huis terwijl de Tomakada van den bruidegom vooraan gaat zitten en een afwachtende houding aanneemt.

Zoo ook de familie van de bruid, die plaats neemt voor haar huis, en vooraan zit de Tomakada van de bruid.

De twee Tomakada's zitten nu voor elkaar met de familie der betreffende partij achter zich. Beide Tomakada's houden een staf in de hand.

Hebben allen hun plaats ingenomen en is er stilte gekomen, dan begint de Tomakada van den bruidegom aldus te spreken:

„la angki saemo, mapia
allo, mapia boelan, sae-
mokan oembaa manoeck-
na nene, kipokendek illa-
an tangngana tombing,
Moi saemokan ke ma-
banda basan batangna
penawana baine tangki
pomasiri lasoele.

Hoe groot en schoon is
deze dag. Ons hart is
verbeugd nu we hier zijn
en brengen de kip der
voorzvaderen.

Hoewel we hier gekomen
zijn, wanneer echter de
vrouw (bruid) ons niet
wil ontvangen zullen we
niet maloe zijn om terug
te keeren.

Voordat de Tomakada van de bruid nu antwoordt
keert hij zich tot de familie achter hem en vraagt: Mag
ik antwoorden, en wat is de meening van de bruid?

De bruid en haar familie antwoordt: Gij moogt ant-
woorden aan den bruidegom dat we hem met vreugde
zullen ontvangen!

Dan richt de Tomakada van de bruid zich tot den
Tomakada van den bruidegom met de volgende
woorden:

„Inde manoeck moebawa
diboea illaan tangngana
tambin laengriwa to si
tambenan laengtaranak
pandan peraksaan djao
palanta sewa-sewa.

Uw verzoek aan de bruid
en haar familie wordt
met vreugde ontvangen
en beschouwd als de
schoot waarop het huwe-
lijk zal rusten, ja als het
snoer dat bruid en bruide-
gom zal saambinden.

Vervolgens beginnen ze over en weer te onderhan-
delen over den bruidsschat, wat genoemd wordt

c. Bisara Somba.

De Tomakada van den bruidegom begint te spreken:

Ja moeboeami langan
tangana tambing manoe

Het verzoek van den brui-
degom is door de familie

kibaa', ja matippo pebailna baine jao mai tanda lamatippo anak moeane, anak maine laoengriwa tositambenan annoe aloek melao langi' bisara kendecri limbong.

van de bruid ontvangen. Moge hun huwelijk gezegend worden naar de instelling des huwelijks die uit den hemel daalde.

De Tomakada van de bruid antwoordt:

Ja saloecanni sombana nene mellao langi, kendecri limbong, tang di lambanni mata wai. Tang ki baine taoe, tangkimoeane taoe ketang sapoelo doea sombana.

Laat ons nu spreken over den bruidsschat, naar de instelling des huwelijks, die uit den hemel op aarde daalde en die niet verbroken mag worden, welke voorschrijft dat zonder een bruidsschat van twaalf karbouwen geen huwelijk mag gesloten worden.

De Tomakada van den bruidegom antwoordt:

Ja sombana nene mellao langi kendecri limbong-tang diketai kalo tang dilambanni mata wai tang kibaine taoe ketang sapoelo doea sombaki, tang ki moeane ketang sapoelo doea sombana.

De bruidsschat, naar de instelling des hemels, die op aarde kwam, bedraagt 12 karbouwen voor beide partijen.

Sapo ladi popananna anna mananna oengriwa to sitambenan anna mananna ana'moeane ana'baine la doea tedong sombaki.

Maar opdat dit huwelijk gezegend worde stellen we voor een bruidsschat te geven van twee karbouwen.

De Tomakada van de bruid antwoordt nu:

Lamekaboesoeki inde ana napekoeboesoeki ana'baine ana'moeane la anan sombana.

Opdat dit huwelijk gezegend worde laat ons den bruidsschat stellen op zes karbouwen.

De Tomakada van den bruidegom antwoordt hierop:

Mangka mekakoesoek itin ambai lapendoeankan mengkendem inde ana pendoean oengpeng kendecki ana'baine ana'moeane iamo la appa' tedong manna'na sombana.

Ha! reeds is de bruidsschat wat verminderd. Opdat dit huwelijk gezegend worde stellen we voor dat we van onze zijde er twee bij doen en dat er van Uw zijde nog twee worden afgedaan, en de bruidsschat alzoo worde gesteld op vier karbouwen.

De Tomakada van de bruid antwoordt:

Lapendoean lameka boesoek lapendoean malesoan lanapekaboesoekki ana'baine, ana'moeane sipatoemi appa'.

Om beide partijen tevreeden te stellen en opdat dit huwelijk gezegend worde, verklaren we ons accoord met uw voorstel van vier karbouwen als bruidsschat.

Het woord *somba* wordt gebruikt om den bruidsschat aan te duiden. Er zijn twee soorten van nl. *Too somba* en *Anak somba*.

De *Too somba* is de oorspronkelijke bruidsschat, bestaande uit: 4 kippen, 12 naalden, 12 panoesoek, 12 pamoettoe, 12 messen, 12 kralen, dus de meest noodzakelijke dingen in de huishouding. Tegenwoordig neemt men ook wel andere dingen, die niet door de voorvaderen waren voorgeschreven. Deze nieuwe dingen noemt men de *Anak Somba*.

Het Silindo en Bisara somba komt tegenwoordig alleen maar voor onder de hoogsten van het volk en bijna alleen in Tandalangan.

Het gewone volk volgt niet meer de plechtigheden van Silindo en Bisara Somba. Wanneer het Meoesi heeft plaats gehad gaat men direct over tot het

d. Sapa lolo enz.

Sapa beteekent scheiden.

Lolo beteekent: van één bloed.

Sapalolo duidt dus aan een handeling waardoor de bloedverwantschap tusschen bruid en bruidegom moet worden teniet gedaan.

Evenals de Anak somba iets nieuws is, is ook de Sapalolo uit den laatsten tijd. Vroeger was het streng verboden dat menschen die samen uit een put dronken met elkaar huwden, maar thans is dat voorschrift reeds zoodanig verslapt, dat het wel voorkomt, dat menschen die elkaar in den derden, tweeden of zelfs eersten graad verwant zijn met elkaar trouwen. Om echter den toorn der goden te bezweren heeft men het Sapalolo ingesteld. Men onderscheidt hierin:

- Sapalolo sampapisan . . . het verbreken van den bloedband in den eersten graad, waarvoor minstens een halve karbouw noodig is.
- Sapalolo sampendoean . . . het verbreken van den bloedband in den tweeden graad, waarvoor minstens een kwart karbouw noodig is.
- Sapalolo sampentalloe . . . het verbreken van den bloedband in den derden graad, waarvoor minstens een achtste karbouw noodig is.

Dan komt het *dipaboelwani*.

De heele familie van weerszijden zit in het huis van de bruid. De bruidegom en bruid worden in het mid-

den bij elkaar gebracht en een der Tomakada's vraagt of ze willen trouwen volgens hun eigen wensch, dan wel of ze trouwen alleen maar omdat het de wensch is der ouders. Al is het ook dat de jongen en het meisje gedwongen werden om te trouwen, dan zullen ze toch antwoorden, om hun ouders niet te beschamen, dat ze trouwen naar hun eigen wensch.

De Tomakada brengt nu enkele raadgevingen omtrent den bruidsschat, omtrent het huwelijksleven. Hij wijst de beide partijen op hun plichten in het huisgezin.

Vervolgens neemt de Tomakada een rijstzeef, en legt er rijst op, wat varkensvleesch en wat lever, dan noodigt hij bruidegom en bruid uit voor hem te komen zitten, de bruidegom links en de bruid rechts en de familie er omheen. De Tomakada draait nu met de zeef driemaal om het hoofd van bruidegom en bruid heen en zegt:

Dipaboelwani'pa inde tositambenan, anna tang sipasoloni matoea langi, anna mapasobarana, d.w.z.:

Deze twee menschen worden bevestigd in het huwelijk, opdat ze niet scheiden voor hun dood, zij worden gezegend, opdat ze rijk mogen worden en bestendig hun geluk.

Dan neemt de Tomakada iets van het bloed van het pas geslachte varken, en sprenkelt wat op het voorhoofd van bruidegom en bruid, wat op hun handen, terwijl hij spreekt:

Na ditoding inde, natoding kamasakkean, natoding katomakakaan anna mellolo taroenona, anna mendaoen rangkana anna tang sipasoloni, matoea indoek, ma-soeppoe sameloeng. D.w.z.:

Dit bloed wordt gesprenkeld, opdat over U uitgestort worde vreugde, rijkdom, vruchtbaarheid, en gij niet zult scheiden tot aan den dood.

Deze laatste handeling draagt den naam van *Sitoding*. Na het *Sitoding* daalt de Tomakada uit het huis naar beneden en plaatst zich aan den voet van de trap voor het huis om *mapande dewata*, de goden aan te roepen.

Daartoe gebruikt hij de volgende woorden :

Iko inde dewata mapasitambenan,
 dewata mapasirakassan,
 dewata matana allo,
 dewata lindona hoelan,
 dewata oengkombong boenga,
 dewata oengkaroengpenga sadang,
 oempanadan lemba boelawan,
 oengpopasaoengge madika,
 dewata poemambo bintoéng,
 radja oengkapoe bongi,
 oengpatibean kila,
 dewata oengpatikoka soela padang
 dewata lepongna langi, lilina sali oeloe;
 solo to toembangko roko mai,
 sioendan tomalangi, sitammoe sang dewatamoe,
 siroeppa sang polembanganmoe.

Iko inde dewata mesanba, dewata metoelak tomapasirande padoedoeng, tomakoendai koenitomasalappa bara'ba, todite te paboeroekanna kendeikko langan mai, anmoe oendoe mata kalimboeang, oengroebak batoe laeloeng ammoe sitanmoe sangdewatamoe, siroeppa sang polembanganmoe mabali dandan tang sisadei oemmande bale bai tangsala ira tangsala soppong, ammoe bawaniri kamasakkean, katonakakaan.

Iko dewata oemmaparante, oengpasare awa oengpatandang kadakean, oengtedong boentoe oengripi pentoranginan. Dewata koepeperri dewata dipeminanga, dewata tikoe². Kedekko koesala boentoemoe, koelenda tanetmoe ikomo oempalelei saoe sang dewata balidandanmoe, tang sisadei tang sitoembiringan, oengkande bale bai tangsala ira, tangsala soppong. Ammoe bawanni kamasakkean, kakianakan, ammoe rengei tang disofoni, matoea langi, matoea lino.

Ammoe mangka komande mammi, toemimboe sanda marasa, mengkoko inde sari, sarina sa'dang, tang dekkai oeloe saloena, tang dilomban pollo minagana.

Dit beteekent:

Gij goden, die het huwelijk hebt ingesteld, gij die sa-
 [menvoegt,
 gij god van de zon, maan en sterren die rijkdom brengt,
 gij god die dag en nacht formeert, gij die den bliksem
 [maakt,
 gij goden die rondom den hemelboog woont, die boven
 ons hoofd zijn, daalt gij neder en ontmoet uw gezellen
 [hier beneden.

Gij goden die rondom ons woont, gij die de wereld hebt
 gegrondvest opdat ze niet valle, gij die rijkdom geeft
 en vreugde, kom hierheen naar boven op uw weg en
 ontmoet de goden van boven, ga hier met hen op een
 rij zitten en eet van het varkensvleesch, dat is gereed-
 gezet, en geef ons rijkdom en heil.

Al gij goden, die onheil kunt afweren, geef ons uw
 zegen, ja al gij goden, die ik ken, waarin ik geloof en waar-
 op ik hoop, indien ik iets heb gedaan dat tegen uw wil
 was, overweeg het toch met elkander, eet wat van het
 vleesch en vergeef ons dan, en breng ons heil, maak
 vruchtbaar deze gehuwden en laat ze niet scheiden
 voor den dood.

Onderwijl het eten is klaargemaakt voor beide families,
 eerst voor de familie van den bruidegom en daarna
 voor de familie van de bruid, zoodat ieder zijn deel
 van vleesch en andere spijzen heeft ontvangen, verheft
 de Tomakada zich van zijn plaats, neemt een groot
 stuk vleesch in zijn hand, of enkele stukken vleesch
 saamgebonden en gelegd in een eetschaal, die wordt
 vastgehouden door den Tomakada en een familielid
 van den bruidegom en spreekt het volgende:

Tangtoeata ra te sisaboei, tangparajata, lapada langan
 toeata, lapada kenlek paraja sondokta, tangsipetoewaiki
 tangsipeparajaiki, lapada soeppoe (ta dita, lapada mes-
 seki) kalianeta, tangkafajoekan, tangkatepakkan, tang-
 penelakan, tangpensanisian.

Dat beteekent: Moge er nimmer eenige oneenigheid of ruzie zijn tusschen deze twee families, dat alle onheil verre blijve van dit huwelijk. Dat beide partijen even rijk worden met denzelfden zegen en hetzelfde heil.

Deze handeling heet *sisaboe*.

f. Beramaï-ramaian, het feest.

Is het *sisaboe* afgelopen, dan mag ieder beginnen met eten. Na afloop van den maaltijd wordt de bruid in optocht naar het huis van den bruidegom geleid. Bij het huis van den bruidegom aangekomen slacht men gewoonlijk een kip of een varken voordat de bruid in het huis klimt. Het vleesch van dat varken wordt verdeeld onder de menschen, die meeliepen. Ieder keert daarna naar zijn woning terug en de bruid blijft in het huis van den bruidegom achter.

Na twee of drie dagen keeren de jonggetrouwen naar het huis van de vrouw terug en daarna beginnen ze hun eigen huishouden in te richten.

Het gebeurt dat ze in het huis van den man blijven, ook wel dat ze bij de vrouw intrekken of dat ze een eigen huis bouwen en gaan bewonen. Tegenwoordig trekken ze meest in het huis van de ouders van de vrouw, omdat het zoo vaak gebeurt dat meisjes trouwen, terwijl ze eigenlijk nog kinderen zijn en bang zijn het ouderlijk huis te verlaten of dat de moeder haar kind nog niet wil afstaan om te vertrekken, of omdat de jonge vrouw nog niet bij machte is om zelf een huishouding op te zetten, en dus nog een *poosje* onder het oog van moeder moet blijven.

III. *Madapo'*, het huisgezin.

Bij het vormen van een huisgezin moeten de beide partijen wel letten op de volgende zaken:

- a. *Sisoelle tomatoea*, d.w.z. het wisselen van ouders.
- b. *Siala mase* . . . de wederzijdsche liefde.
- c. *Loemantang* . . . trouw en ijver.

Wanneer deze drie niet worden in acht genomen kan het licht uitloopen op

d. Sissarak . . . scheiding.

a. Sisoclle Tomatoea.

Het verwisselen van ouders. De vrouw is verplicht de ouders van haar man en zijn familie lief te hebben als haar eigen ouders en familie, en wederzijds moet de man de ouders van zijn vrouw en haar familie liefhebben.

Als deze wederzijdsche liefde en hoogachting voor elkaars familie niet aanwezig is, leidt dit tot ellende in het gezin.

Is er eenige oneenigheid ontstaan tusschen man en vrouw, zoodat ze het samen niet kunnen oplossen, dan is de man verplicht de hulp in te roepen van de ouders of een familielid van de vrouw om de zaak tot een goed einde te brengen, indien de zaak veroorzaakt is door een fout van de vrouw. En omgekeerd wanneer de man zich misgaan heeft, en de vrouw het alleen niet in het reine kan brengen, dan moet ze te rade gaan met zijn ouders of een familielid.

b. Siala mase, wederzijdsche liefde.

De liefde van den man tot de vrouw mag niet beperkt blijven tot de vrouw alleen, maar moet zich uitbreiden tot ontzag voor en gehoorzaamheid aan haar ouders en haar familie, en de vrouw wederkeerig.

De vrouw is verplicht haar man als het hoofd van het gezin te beschouwen. De een mag den ander niet beschaamd maken. Komen er zorgen in het gezin, dan moet de man de vrouw helpen en omgekeerd, om samen de moeilijkheden te dragen en te overwinnen zonder mopperen of zuchten! De een is verplicht geduld te hebben met den ander, en ze moeten met wijsheid en ingetogenheid samen leven.

c. Loemantang, trouw en ijver.

De man is verplicht voor het onderhoud van het gezin te zorgen en in alle noodzakelijke dingen moet

de vrouw hem daarin ter zijde staan. Moet de vrouw iets doen waarbij ze hulp noodig heeft, dan is de man ook verplicht om zijn vrouw te helpen.

Sisoelle tomatoea, Siala mase en loemantang zijn de drie grondregels voor het huisgezin zonder welke geen gezin kan leven in vrede, en het is noodzakelijk dat jongelui die willen gaan trouwen worden onderwezen in deze zaken.

d. Sissarak, scheiden.

Volgens de grondregels van het huwelijk kan slechts de dood scheiding maken tusschen de echtelieden. Maar doordat het volk niet meer luistert naar de grondregels van de oude adat zijn er heel wat slechte gewoonten ingeslopen, die het huwelijk verwoesten, ruzie doen ontstaan tusschen de echtgenooten en leiden tot echtscheiding, sissarak.

Is de vrouw de oorzaak van de echtscheiding, dan komen de bruidsschat en de goederen tijdens het huwelijk verworven aan den man. En omgekeerd wanneer de man de oorzaak is, dan komen ze aan de vrouw.

Komt de echtscheiding tot stand op verzoek van beide partijen, dan worden de goederen verdeeld en krijgt ieder de helft.

Wanneer een vreemde man de oorzaak is dat iemand moet scheiden van zijn vrouw, dan moet die derde aan den eersten man tweemaal den bruidsschat betalen welken deze aan zijn vrouw gaf bij zijn huwelijk, de vrouw krijgt niets, maar de tweede man moet ook een bruidsschat geven aan de vrouw, die hij van haar man heeft afgetroggeld. Dit heet in het Toradja'sch „tjiloepi somba“, d. w. z. de tweevoudige bruidsschat.

Indien er reeds kinderen zijn bij de echtscheiding, dan mogen de kinderen volgen wie ze willen, de vader of de moeder. Zijn de kinderen nog zoo klein dat ze niet buiten de moeder kunnen leven, dan volgen ze de moeder. Zijn de kinderen al groot, dan gebeurt het vaak, dat

ze bij afwisseling nu eens een poosje bij de moeder zijn en daarna weer een tijd bij den vader. De meeste van deze kinderen van gescheiden ouders hebben een ellendig leven.

De echtscheiding wordt bewerkstelligd door de „hadat”. Als getuigen treden op de tomakada, die ze vroeger bevestigd heeft, en de menschen die aan het „meosi” hebben meegedaan en tegenwoordig waren bij het „Bisara somba”.

IV. *Ktanak*. Zwangerschap en bevalling.

Hierbij komen de volgende zaken ter sprake:

- a. Pelamoenan.
- b. Dipelangkean.
- c. Dipaisoengi.
- d. Dipelambeï.

a. Pelamoenan.

Wanneer een vrouw onvruchtbaar is, gaat de man naar een waterbron met een kip, slacht de kip en vraagt aan de goden een kind. Is een vrouw pas bevallen, dan moet het kind eerst „Ditoni”, d. w. z. begraven worden. De vader van het kind gaat dan met de placenta van de pasgeborene en een jong kuiken naar buiten. Hij graaft een kuil en legt het kuiken erin, maar het kuiken springt er weer uit. Is het kuiken er uit gesprongen, dan wordt de placenta begraven.

b. Dipelangkean.

Is het kind geboren, dan slacht de vader een kip in de clapoer (keuken) als dankoffer aan de goden. Van het vleesch van deze kip wordt een beetje genomen en gelegd op het uitstekend zoldertje onder de nok van het huis (para-para) waarna de Tomakada de goden aanroept met het doel om hun dank te betuigen voor de voorspoedige bevalling. De kip, die bij deze gelegenheid geslacht wordt, moet de ziel van het kind vervangen.

Is de bevalling moeilijk en heeft de vrouw het erg zwaar, dan bekent ze al haar zonden (mesaloe), soms ook wel zonden die ze niet eens gedaan heeft, om toch maar de hulp van de goden te verkrijgen. Dan wordt ook wel eens een varken geslacht om de goden te vreden te stellen.

c. Dipaisoengi.

Wanneer het kind voorspoedig opgroeit maakt men als het bijna kan loopen een feest, waarbij een varken wordt geslacht als dankoffer aan de goden.

Ook wanneer het kind voor de eerste maal buitenshuis komt wordt er feest gehouden. Dat feest heet: *dipantirangan*.

d. Dipelambai.

Wanneer het kind ziek is, of wanneer door een of andere oorzaak de ouders denken, dat de goden die het geschapen hebben toornig zijn op hun kind, dan slacht men ook een varken en maakt een feest dat genaamd wordt *dipelambai*.
